

Білуха М. М.
Науковий керівник: **Удовенко Ю. О.**,
доцент, доцент кафедри правового
забезпечення безпеки та бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Питання захисту прав дітей з інвалідністю в Україні є одним із важливих індикаторів зрілості суспільства та його готовності до інтеграції в європейський правовий простір. Досягти успіхів у вирішенні цього питання можна тільки шляхом узгодження законодавства та глибоких змін у суспільній свідомості, інфраструктурі та системі надання послуг на державному рівні.

Історично в Україні, як і у більшості пострадянських країн, домінувала медична модель інвалідності, яка розглядала людину з інвалідністю насамперед як носій хвороби «дефекту». Така модель знімала відповідальність із суспільства за створення бар'єрів і переводила його виключно на саму людину та її родину. Дитина сприймалася як об'єкт допомоги, а не як повноцінний суб'єкт прав [6, 7].

Сьогодні Україна активно впроваджує соціальну модель, яка базується на розумінні того, що інвалідність – це не медична проблема окремої особи, а результат взаємодії людини із фізичними, інформаційними та психологічними бар'єрами у суспільстві. За цією моделлю саме суспільство та держава несуть відповідальність за усунення цих перешкод та створення умов для повноцінної участі дітей з інвалідністю в життєвих процесах. Такий підхід змінює фокус державної політики: від пасивного надання пільг та утримання у закритих установах до активної підтримки інклюзії, розширення прав та можливостей бути залученими до діяльності в усіх сферах життя [9].

Процес переходу від одної моделі до іншої вимагає системного перегляду підходів до освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та працевлаштування. Держава переходить від політики «дозвіл» до політики «забезпечення рівних можливостей», від надання послуг раннього втручання до підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю.

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують захист прав дітей з інвалідністю в Україні, є Закони України “Про освіту” [3], “Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні”[2], “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні”. Значним кроком стало прийняття Національної стратегії щодо створення без бар’єрного простору в Україні, яка передбачає усунення бар’єрів у шести ключових напрямках (фізичному, інформаційному, цифровому, економічному, суспільно-громадянському та освітньому) для забезпечення рівних можливостей усім групам населення. Стратегія базується на принципах універсального дизайну та спрямована на інтегрування безбар’єрності в усі сфери державної політики та суспільного життя [11].

Впровадження інклюзивної освіти в Україні надало змогу дітям з особливими освітніми потребами не тільки якісніше здобувати знання, а й отримувати можливість соціалізації, покращувати когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток, розвивати таланти, акцентуватися на сильних якостях, здібностях та інтересах дітей, що в подальшому сприятиме інтеграції в суспільство, вступу до вищих навчальних закладів та працевлаштування. За таких умов освітній процес стає гнучким та пристосованим до індивідуальних потреб кожного учня [9].

Для успішної реалізації інклюзії відкриваються інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), які проводять комплексну оцінку розвитку, розробляють індивідуальні програми і надають методичну підтримку педагогам; у школах запроваджуються посади асистента вчителя, який допомагає створювати комфортні умови для навчання дітей з особливими потребами.

Проте, головним викликом в реалізації зміни одної моделі на іншу є не стільки написання правових актів, скільки їх ефективне застосування у реальності. Часто норми залишаються декларативними через дефіцит фінансування, недостатню кваліфікацію фахівців, відсутність міжвідомчої координації та опір змінам на місцях [11].

Незважаючи на значний прогрес у вирішенні цього проблемного питання, система інклюзивної освіти стикається з низкою проблем:

- Кадрове забезпечення: брак кваліфікованих фахівців – корекційних педагогів, психологів, логопедів, помічників вчителя.
- Матеріально-технічна база: недостатня архітектурна доступність шкіл (відсутність пандусів, ліфтів, спеціально обладнаних туалетів), нестача сучасного обладнання та дидактичних матеріалів.
- Психологічна неготовність: стереотипи та упереджене ставлення з боку вчителів, батьки інших учнів та дітей.
- Фінансування: недостатнє та не завжди цільове використання освітньої субвенції, що виділяється на підтримку інклюзивного навчання.

Повномасштабне вторгнення російської федерації завдало великої шкоди системі освіти взагалі і реалізації інклюзивного навчання як такого. Зруйновані навчальні заклади, внутрішнє переміщення мільйонів людей, психологічні травми дітей та постійні загрози безпеці створюють значні перешкоди для доступу до якісної освіти, особливо для дітей з інвалідністю, які потребують стабільних умов для навчання і життя та спеціалізованої підтримки [3, 5].

У цих умовах держава та громадське суспільство мають сконцентрувати зусилля на наступних пріоритетах:

- Забезпечення безпеки та евакуації – створення захищених умов для дітей з інвалідністю в зонах бойових дій та на прифронтових територіях.
- Безперервність надання сервісів – модифікація системи соціального захисту, освіти та охорони здоров'я в умовах військового стану, зокрема через розширення дистанційних та мобільних сервісів.
- Психологічна підтримка – надання кваліфікованої психологічної підтримки дітям та їхнім сім'ям для подолання наслідків травматичних подій.
- Планування відновлення – інтеграція принципів універсального дизайну та безбар'єрності в проєктах по відновленню інфраструктури (шкіл, лікарень, житлових будинків тощо).

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята 5 сесією Верховної Ради України 28 червня 1996 р.

2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. №875-XII .
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти для дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 2018 р. №657 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>.
6. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
8. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.93 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> .
9. Документи ЮНЕСКО щодо інклюзивної освіти
10. Матеріали ВООЗ щодо ранньої реабілітації та медико-соціальної інтеграції дітей з інвалідністю
11. UNICEF Україна. «Діти з інвалідністю в Україні: статистика та соціальні програми» (2022 р.)
12. Міністерство соціальної політики України. Звіт «Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю» (2023 р.)